

ATATÜRK'ÜN İKTİSAT KAFASINA DAİR DÜŞÜNCELER*

Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR*

Şark-İslam geleneğinde doğu toplumlarının devlet düzenine geçebilmelerinin iki esaslı önşartı vardır. İlki zorunlu şart: **'Kendi adına' hutbe okutmak**. İkincisi ise yeterli şart: **'Sikke kesmek'** (ya da para basmak). Osmanlı devletinin külleri içinden yeni bir Türk devleti doğarken kuruluş aşamasında bu önşartlardan ilkinin 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da yerine getirdi. O gün TBMM resmi bir törenle açılmadan bir-iki saat önce Hacı Bayram Camiinde zamanın Ankara müftüsü, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyanet İşleri Reisi, Mehmed Rifat [Böreççi] Efendi hutbeyi Türk milleti adına okudu. Rifat Efendi'nin millet adına okuduğu bu hutbe ile 1300 senesinde Karacahisar'da bir camide gene bir Cuma günü Dursun Fakih'in beylikten devlete geçişi ilan ettiği fakat Osman Bey adına okuduğu hutbe de hükmünü tamamlamış oldu. Zira Türk devlet geleneğinde ilk defa millet adına okunan hutbede bio-politik yapının ya da hakimiyetin sahibi olarak Türk insanı gösterilmiş oluyordu. Rahmetli Falih Rıfkı Atay **"Niçin Kurtulmamak?"** adlı eserinde bu tarihin dönüm noktasını şu veciz ifade ile tesbit etmişti:

"...Türkiye için hiç bir gün 23 Nisan 1920 günü kadar güç olmamıştır"¹.

İşin zor ve zahmetli tarafı halledilmiş, milletin iradesi en güç şartlarda bile bir meclis

çatısı altında temsil edilmeye başlanmıştır. Artık iş topyekun bir savaşa ve onun neticesine kalıyordu.

Şimdi ikinci önşarta, 'sikke kesmek' ya da hükümrânlığın ifadesi olan para basma işlemine geçiyorum. 23 Nisan'da millet adına hutbe okundu ama TBMM bu defa gene millet adına kendisinde var olan para basma yetkisini Kurtuluş Savaşı boyunca kullanmadı. Savaşın finansman kaynaklarının başında devlet gelirlerini oluşturan vergiler gelmekteydi. Milli hükümet çıkarttığı yasalarla değişik vergi kalemlerine yüklem yaparak etkin bir kaynak arayışını sürdürmüştü. Ancak bu gelir kaynağının tek başına bütçe harcamaları karşısında yetersiz kalacağı da bir gerçektir. 30 Eylül 1920'de Meclise sunulan bir yasa teklifi ile bütçe açığının kapatılması için borçlanma yapmaya, Osmanlı Bankası'ndan avans alınmasına ve cari hesap açılmasına, Hazine'ye ait taşınmaz malların satılmasına ve **madeni bozuk para basılmasına** Maliye Bakanlığı yetkili kılınmış idi.

Kurtuluş Savaşı boyunca para basımına gidilmeden milli hükümet harp finansmanı artırılan vergiler (ki 5.VIII.1921 tarihli 'Tekalif-i Milliye' ile vergilendirmenin esasları 10 madde ile tesbit edilmişti) ve halktan alınan bağışlarla sağlanmıştır. Demek oluyor ki, işgal altındaki bir yurttan düşmanın sökülüp atılması için başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı başarıyla tamamlandığında harp finansmanını vasitasız ve beklemeden sağlayacak olan bir kanal olan parasal güç emisyonuna başvurulmadan gerçekleşmiş, neticede harp sıfır enflasyonla kazanılmıştır.² Bu noktada Profesör F. Ergin hocamızın şu can alıcı tesbitini zikrelelim:

"...[İstiklal Harbinde] emisyonun anahtarı İstanbul'da idi. ...Ankara Padişah kabinelerinin başlatabilecekleri bir enflasyona karşı savunmasızdı. Bu tehlike gerçekleşmedi".³

² "Türkiye'nin bağımsızlık savaşı enflasyonsuz yürütülmüştür" [Y. Ülken, "Atatürk ve İktisat", (Ankara, 1981), sf. 39. Ayrıca cf., F. Ergin, 'İstiklal Savaşında Türk Parası', "Ekonomi Ansiklopedisi", II, (İstanbul, 1983), sf. 656]. "İstiklal savaşı enflasyonsuz başarılmıştır. Ne İstanbul hükümeti, ne de Kuva-yı Milliye emisyon yapmıştır." [F. Ergin, 'Atatürk Zamanında Para Politikası', "İşletme Biliminin Öncülerine Armağan", (İstanbul, 1985), sf. 170].

³ F. Ergin, 'Atatürk Döneminde Emisyon Hareketleri ve Politikası', "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri", (İstanbul, 1982), sf. 14. Ayrıca bk. F. Ergin, "Atatürk", (yy:1978), sf. 183.

* I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

¹ (İstanbul, 1953), sf. 29.

Gerçekten de İstanbul'da hükümlerliğini sürdüren ve birbiri ardınca kurulup dağılan Osmanlı hükümetleri esasen sikke kesmek hakkını kullanıyorlardı. 23 Nisan 1920 ile birlikte Türk toprakları üzerinde iki hükümler baş İstanbul ve Ankara olarak ortaya çıkmış, ancak Ankara'da Kuva-yı Milliye hükümetleri millet adına hükümlerlik hakkını kullanıp para basma işine girişmediğinden paranın patronluğu İstanbul'un tekeline bırakılmıştı. Ankara'nın para karşısındaki bu tavrını Profesör Ergin'den dinleyelim:

"...Psikolojik ortam Ankara hükümetinin kendi adına para bastırmasına uygun değildi. Paranın 'sahib-i mülk' olan Padişaha ait olduğu kökleşmiş bir kanıydı. Para çıkartılmasını hedef tutan bir kanun tasarısını Büyük Millet Meclisinden geçirebilmek olanaksızdı. Dolaşıma çıkartılacak yeni bir paranın halk arasında yadırganması da önlenemezdi. Böyle bir girişimin taşıyacağı risk büyüktü."⁴

Şayet para otoritesinde de iki başlılık ortaya çıksaydı bunun piyasa muamelaında tam bir anarşiye sebep olacağı açıktı. Profesör Ergin'e göre "tekrar başlatılacak enflasyon satınalma gücünün İstanbul bölgesinde toplanmasına yol açabilirdi. Emisyon İstanbul kabinelerinin monopolünde olan tehlikeli bir silahtı".⁵ Ancak "emisyon Mütareke döneminde [1918-1922] durdurulmuş... İstanbul rejimi para arzını genişletmemişti."⁶

Anadolu'da Türk Kurtuluş Savaşı başlarken İstanbul'da Osmanlı hükümetinin maliye nazır vekili Mehmed Tefvik (Biren) Bey idari işlerde görevlerde bulunmuş, para ve mali meselelerden anlıyan üst düzey bir Osmanlı bürokrattır.⁷ I. II. ve III. Damat Ferid Hükümetlerinde Maliye Nazırlığı görevinde bulundu.⁸ Mehmed Tefvik Bey'in maliye nazırlığını üstlendiği Mütareke günlerinde Osmanlı maliyesi tam bir çöküntünün içindedir. Gelirler giderleri karşılayamamakta,

memur maaşları ödenememektedir.⁹ Açık veren bütçeyi kapatmak için Mehmed Tefvik Bey bazı vergileri artırma yoluna gitmiş, masrafların azaltılması için bazı çareler ileri sürmüş, borç bulmak için teşebbüste bulunmuştur.¹⁰ Fakat Osmanlı maliye nazır vekili bütçe açığının kapatılması için kaime çıkarılmasını bir tedbir olarak ileri sürmemişti. Muhtemelen bunda Osmanlı devlet geleneğinde aşırı zora girmeden müşkililerin aşılmasında sikke taşımasına ya da kaime çıkarılmasına pek başvurulmadığı bir gerçektir. Kaldı ki I. Dünya Harbinde harp finansmanı için çıkarılan kaimenin yarattığı sıkıntıları Mütareke günlerinde Türk insanı enflasyonla boğuşarak ödemekteydi. Yeni bir kaime dalgasının yaratacağı enflasyonu herhalde Mehmed Tefvik Bey göze alamazdı. Neticede kısa süren bu nazır vekilliğinden sonra kurulan ardından dağılan İstanbul hükümetlerinde diğer bakanlıklar gibi Maliye nezareti de istikrarını kaybetmişti.

Diğer taraftan Mehmed Tefvik Bey o dönemde paranın patronu olarak Ankara'da başlayan Kurtuluş Savaşını hafife almakta, dudak bükmektedir.¹¹ Kendine göre değerlendirmesi ise bu işin başarı şansının olamayacağı yönündedir. İleriye dönük tahmin bu olunca tedbirde peşi sıra gelecek ve Ankara'da Milli hükümetin para basmaması İstanbul'u karşı bir taaruzla getirmedeğinden Osmanlı hükümetleri hakikaten çalkantılı günlük siyasal-mali sorunlar ile oyalanmaya itildiği muhakkaktır.

Mütareke günlerinde İstanbul hükümetlerinin istikrarsızlığı sürmektedir. Mehmed Tefvik [Biren] Bey'den sonra Maliye Nazırı olanların da kafalarında kaime arzını genişleterek Kurtuluş Savaşını sabote etmek fikri bulunmamaktadır. İşin asıl ilginç yanı, Reşad Bey örneğinde olduğu gibi; "el altından nakten" yaptığı yardımlarla Ankara'da Milli Kuvvetleri gözeten bir Maliye Nazırı dahi vardır. O dönemin Dahiliye Nazırı Ahmed Reşid [Rey] Bey'in anılarından okuyoruz:

⁹Cf., M. T. Biren, *op. cit.*, II, sf.308. Mütareke döneminde İstanbul'un para politikasını değerlendiren F. Ergin'i zikrederim: "Mütareke yıllarında İstanbul hükümetinin vergi gelirleri azalmıştı. Maaşların ödenmediği aylar oluyordu. Mali sıkıntılar birbirini izleyen kabinelerin sanki kollarını bağlıyordu. Ancak parasızlığın bunaltıcı baskısına dayanılacak ve dolaşıma yeniden kaime çıkarılmayacaktı" [*op. cit.*, (1985), sf.170-171].

¹⁰Cf., M. T. Biren, *op. cit.*, II, sf.308-313.

¹¹Onun sözleriyle: "Zihniyetimiz Kuva-yı Milliye'nin zihniyetine uymamakta idi" [*ibid.*, II,sf.301] "Bana gelince ...Harekat-ı Milliye'deki en müteşebbis unsurların İttihatçılar olduğuna kani bulunuyordum" [*ibid.*, II,sf.302].

⁴F. Ergin, *op. cit.*, (1985), sf.171.

⁵*ibid.*.

⁶F. Ergin, *op. cit.*, (1978), sf.183.

⁷Mehmed Tefvik Bey için bk. A. Çetinkaya, "Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler" , III, (Ankara,1968-1969), sf. 192-193; M. T. Biren, "II. Abdülhamid, Merufiyet ve Mütareke Devri Hatıraları" I-II, (İstanbul,1993).

⁸Cf., S. Akşin, "İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele", (İstanbul, 1976), sf. 195; 300; 436.

“...Rüfeka arasında karalaştırdığımız vachile Cafer Tayyar Bey'in kumandasındaki kuvve-i askeriyyeye el altından nakten ve suver-i saire ile mümkün olabilen muavenetin ifa edildiği de badehu Maliye Nazırı Reşad Bey'in verdiği icmalie anlaşıldı”.¹²

Görülen odur ki, Maliye tam takır kuru bakır bir haldedir ve İstanbul maddeten ve ruhen bitmiştir. Türklüğün kurtuluşu Anadolu'da Ankara'dan doğmakta olan güneştedir. İstanbul'da Maliye Nazırları parasal genişlemeye gidemedikleri gibi, borçlanma kapısı da kapalıdır. Ankara'ya gelince: kanunen para vasma yetkisi TBMM'de olmasına rağmen para basılmamış, borçlanmaya da gidilmemiştir. Kurtuluş Savaşının enflasyonsuz başarılmasının iç (Ankara) ve dış (İstanbul (kaime çıkarılmaması), Dış Ülkelerden (İstanbul ve Ankara'nın borçlanmaya gitmemeleri)) temel faktörlerini burada aramak gerekiyor. Gerisi Türk insanının harp finansmanı için katlandıklarıdır.

Şimdi spekülative boyutu sadece akademik tatmin için bir parça kurcalayalım. Şayet Ankara Kurtuluş Savaşı için elinin altında bulunan bir finansman kaynağı olan para basma işine bulaşsaydı bu durum karşısında, büyük bir olasılıkla, İstanbul'daki Maliye Nazırları da Ankara'daki hareketin İttihatçı-maceracı bir yönü olmadığını düşünecekti. Böylesi bir düşüncenin karşı bir hücumu başlatacağına ihtimal vermemiz gerekiyor ki Profesör F. Ergin "bu tehlike gerçekleşmedi" derken pek haklı olarak bu noktanın önemini vurguluyordu.¹³ Neticede Kurtuluş Savaşının

¹²A. R. Rey, "Gördüklerimiz-Yaptıklarımız 1890-1922", (İstanbul, 1945), sf. 287. Dönemin İstanbul Şehreminlerinden ve Nafıa Nazırlarından Cemil [Topuzlu] Paşa'nın hatıratında da bu yardımı doğrular satırlar bulunmaktadır. Ancak Paşa "bu meblağın miktarını şimdi hatırlayamıyorum" demektedir. [C. Topuzlu, "Operatör Cemil Paşa Hatıraları", (İstanbul, 1945), sf. 136-137; 149. Ayrıca bk. C. Topuzlu, "80 Yıllık Hatıralarım", (İstanbul, 1982), sf. 180; 185.]

¹³Bu yıllarda, 1919-1922 arasında İstanbul ve Ankara hükümetlerinin 'para' karşısında seğiledikleri tavrın bir değerlendirilmesi için bk. F. Ergin, op. cit., (1978), sf. 183-184; op. cit., (1981), sf. 13-14. Profesör F. Ergin 'Atatürk' Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri'nde kendisine yöneltilen spekülative bir soruyu şöyle cevaplandıracaktır: "Eğer Ankara (bir hipotez bu) emisyon yapmış olsaydı ne olurdu? Ankara emisyon yapmış olsaydı, ben size kesinlikle söyleyebilirim, İstanbul da emisyon yapardı...[ve] içinden 'çıkılmaz bir vaziyete karşılaşırdı' [op. cit., (1982), sf. 24]. Aslında İstanbul emisyon geçseydi durum ne olurdu? diye

emisyonu gidilmeden yürütülmesi İstanbul'un da 'para' ile oynamamasına sebep olmuştur. Halbuki İstanbul ve Ankara'nın karşılıklı kaime çıkartmaları ile fiyatlardaki istikrar kaybolacak, bu hal, korkarım, Kurtuluş Savaşını akamete uğratmasa bile savaşın uzamasına sebep olacaktı. Bütün bu olup bitenleri inceden inceye izleyen Mustafa Kemal Paşa'nın iktisat kafasında Kurtuluş Savaşının ertesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda enflasyonun yeri yoktu.¹⁴ Profesör F. Ergin'i zikredecek olursak:

"...Atatürk para değerinin istikrarına büyük önem vermişti. Sorumluluk yılları boyunca enflasyon eğilimlerine karşı koymuştur. İstiklal savaşının zor günlerinde bile tedavüle yeni kaime çıkartmamıştır. Cumhuriyet devrinde de, emisyonu başvurulmasını önlemiştir. Bütçe zorluklarına rağmen, Atatürk zamanında emisyon mekanizması hazine menfaatine işletilmemiştir. 1938 sonlarına kadar Türk parasının iç piyasadaki satınalma gücü zedelemekten kalmıştır."¹⁵

Diğer taraftan Atatürk'ün iktisat kafasında bir kaynak olarak borçlanmanın da yeri yoktu.¹⁶ Zira dengeli ve tartılı bir iktisat anlayışında borçlanmanın (dış borç, yabancı sermaye) ekonomik bağımsızlığı zedeleyeceği inancı ağır basmaktaydı.

spekülative kanalları zorlamak daha gerçekçi olurdu. İstanbul'daki ekonomik çöküntü ile siyasal istikrarsızlığın içiçe geçmişliği Ankara'daki milli kuvvetlerin talihi oldu ve kahırdan lutfu erildi.

¹⁴"Mustafa Kemal enflasyonun akılcı bir finansman kaynağı olabileceğini düşünmemiştir ve 1921 den başlayarak her vesile ile mali bağımsızlık ve mali denge ilkelerini savunacaktır" [F. Ergin, ibid., (1982), sf. 14]. Böylesi bir sağduyulu iktisat bilgisine ulaşan Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşı sırasında yordamlama ile enflasyonsuz savaş yürütebileceği gerçeğini yakalamıştı. Ancak I. Dünya harbinin sebebiyet verdiği enflasyon dalgasını harbin hemen ertesinde bulunduğu İstanbul'da bizim insanımız üzerinde nasıl tahripkar izler bıraktığını da yerinde müşahade etmesi gerçeğini de gözardı edemiyoruz. [Cf., F. Ergin, ibid., sf. 13].

¹⁵F. Ergin, 'Atatürk', "Ak İktisat Ansiklopedisi" ,I,(İstanbul,1973), sf.64, ayrıca sf.448.

¹⁶Sivas'tan Ankara'ya gelen Heyet-i Temsiliye'nin masrafları için yapılarında bulunan para tamamen tükenmişti. Mazhar Müfid Kansu'nun sözleriyle: "Bankalardan ve müessesattan ödünç bile olsa para almayı Paşa'ya bir türlü kabul ettiremedim" [M. M. Kansu, "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber" ,II,(Ankara,1988), sf. 506].

9 Eylül 1922'de İzmir'e giren Mustafa Kemal Paşa mülakat için kendisini ziyaret eden iki gazeteciye, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay'a şunları söyleyecektir. F. R. Atay'ın "**Batış Yılları**" ndan okuyoruz:

"...Y. K. Karaosmanoğlu ile zaferin ilk günlerinde İzmir'de Mustafa Kemal'i görmeye gitmiştik. Herkes 'biten birşey', bir savaştan kurtulma hafifliği içindeydi. Yalnız o: 'Asıl işe şimdi başlayacağız. Asıl düşman orada diye İzmir'in arka mahallesinden Sovyetler Birliği sınırlarına kadar bütün Anadolu'yu kaplıyan geriliği ve gericiliği gösteriyordu. 'Padişah benim' dese tahtı altına uzatacaklardı. 'Halife benim' dese herkes eteklerine sarılacaktı."¹⁷

Anadolu düşmandan temizlenmişti ama 1920'ler itibarıyla bizim insanımız yüzyılların üstüste yığıldığı tabakalaşmış katı bir iktisadi zihniyetin esiri idi. Türk insanını Osmanlı devleti boyunca içinde iktisadi madde karşısında hür kılmayan bir ipotek vardı. Bu ipotek kısaca, onu maddeyle karşı karşıya getirmiyor, maddede var olan bilimsel bilgi verilerine uzanmayı engelliyordu. Madde kendi kanunlarına hapsedilince zihin haritası son derece durağan ve atalaet hakkında yaşayan bir insan tipolojisi ile karşı karşıya idik. Bu davranışsal kalıp manevi amillerin güdümünde (başta İslami tasavvuf, Asyagil Türk töresi ve Bizanstan gelen feodal ağalık şuurunu ile) bizim insanımızla madde arasında kırılması zor bir mesafe koymuştu. İçinde bulunulan bu zihniyet dünyası halk ruhiyatına sinmiş bir söz olan 'bir lokma, bir hurka' ile yaşanan dünyaya itibar edilmiyordu. Madde-dışı bir davranış kalıbı toplumun bütün kat ve katmanlarını itiatı altına almıştı. Öte yandan bireyin üzerine abanan Osmanlı politik toplumu bir kanunla teknolojik gelişmenin önünü tıkanmıştı. Zira 'nevicad yasaktı'. Böylesi bir iktisat anlayışı ile sermaye birikimine gidilemeyeceği, gene böylesi bir kafa yapısıyla bilimsel bilgi üretilemeyeceğinden ortaya çıkan tablo Osmanlı-Türk toplumunun ayıbı idi. Kısaca bizim insanımız sermaye birikimi (tasarruf) ile bilimin evliliğini gerçekleştirecek kanalları daha baştan atıl bir halde tuttuğundan sanayi ihtilalini sonsuza dek yapamazdı. Nitekim maddenin yükselişine yön veren Avrupa karşısında çözülme ve dağılmanın önüne geçmek gerçekten mümkün değildi.

Kurtuluş Savaşını kazanan Türklük 1922-1923 tarih çizgisinde çok önemli bir transformasyonun eşğine gelmişti: Türkiye ya eski, köhnemiş anti-madde zihniyeti sürdürecekti, ya

da 'yeni hayat'ın eşğini atlayıp 'bir lokma-bir hurka' anlayışını ters yüz edip uzay çağına ulaşacaktı. Ancak bu işin üstesinden gelmek yeri ve hedefi belli bir düşmanla savaşmaktan daha zordu.

Yukarıda Atatürk'ün F. R. Atay'a 9 Eylül 1922'nin hemen ertesinde söylediklerini aktarmıştım. Buna şu can alıcı soruyu açık yüreklilikle ortaya koymak gerekiyor: Acaba insanımızı teslim alan atalet ya da maddede var olan istidadı rasyonel bir iş organizasyonunun gerçekleştireceği iktisadi yatırımla bilginin evliliği sonucu kütleli üretime geçen, bu yolla tüketim indeksini zenginleştiren, neticede hayatı yaşanılır hale getirmek gibi bir sorunu olmayan bu Ortaçağ zihniyeti nasıl kırılıp dökülecekti? Şayet bu ağır ve hantal zihniyet iktisadi kalkınma-eğitim eksenine verilecek ağırlıkla çözülecekse bu iş için zorunlu kaynak nereden bulunacaktı?

Tam bağımsızlığını kazanmış bir Türkiye'nin kaynak sıkıntısını çok iyi bilen Lord Curzon'un Lozan'da İsmet [İnönü] Paşa'ya söylediklerini hatırlayalım: 'Para için bize geleceksiniz!'¹⁸ İktisadi bir kaynak için dış aleme baş vurmak, el açıp dış yardım, dış borç dilenmenin Kuva-ı Milliye ruhundaki tam karşılığı isyan duygularının kabarmasından başka bir şey değildi.¹⁹ Zira topyekün bir savaş 'para'sız, 'borç'suz kazanılmıştı. Dolayısıyla dış kaynak kullanımını için daha işin başında bağımsızlığımızı tehlikeye iteceğine, hatta ipotek altına alacağına şüphe yoktu.

Diğer taraftan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte ne bu sermaye birikimi, ne de bu sermaye birikimini gerçekleştirmiş ekonominin kaptanları ve girişimci bir ruh vardı. Osmanlı'dan kalan maddi miras eksik sermaye birikimini ifade eden Avrupa'ya olan dış borçlardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında önce redd-i miras edilmeden taksitlere bağlanmış dış borçlar ödenecek, bu meyanda yabancıların elinde bulunan teşebbüsler milileştirilecekti. Askerlik, sağlık, eğitim ve adalet gibi temel servisleri

¹⁸Lozan'a takaddüm eden günlerde İstanbul'da muhalif bir ses H. C. Yalçın Tanin gazetesinde şunları yazıyordu: "Eğer alacaklı devletlerin 'talep'lerini yerine getirmesek bundan böyle onlardan hiçbir mali yardım bekleyemeyiz. Kendi yağmızla kavrulmak gibi acıklı bir duruma düşeriz" [zikreden: Y. K. Karaosmanoğlu, "**Politikada 45 Yıl**", (Ankara,1968), sf.27].

¹⁹Y. K. Karaosmanoğlu'nun sözleriyle: "Milli Mücadele ruhunun ve kayıtsız şartsız İSTİKLAL aşkının bütün düşüncelerimize hakim olduğu o devirde bu çeşit mülahazalar bizde ancak bir isyan duygusu uyandırabilirdi" [ibid. , sf.27].

¹⁷F. R. Atay, "**Batış Yılları**" ,(İstanbul,1963), sf.167.

tabiatıyla devlet üstlenecekti Ekonominin ihtiyaç duyduğu alt yapı yatırımlarını yapacak özel teşebbüsün güçsüzlüğünün yarattığı boşluğu da gene devlet dolduracaktı. Bütün bu devasa program içeriden bulunacak hangi kaynaklarla gerçekleştirilebilecekti? Devletin vergi gelirlerinin dışı dokunur olmadığını söylemeye bile gerek yoktur. Bu durumda tek bir içsel kaynak kalıyordu: 'Para basmak'.

Atatürk kendi iktisat kafasını sağduyunun rehberliğinde yordamlama ile ulaştığı bilgi ile doldurmaktaydı. Şahsen kendisi 'muktesit' bir insandı.²⁰ Düşünce dünyasında para musluklarını açıp enflasyonla devlet işlerinin finansmanı için kaynak yaratmak onun hiç kabul etmeyeceği bir iktisat politikası idi.²¹ 1930'a kadar dolaşımdaki banknot miktarı sabit tutulmuştu. Emisyon hacmindeki itidalli genişleme 1930'la birliktedir. Korunan fiyat istikrarının gerisinde 1938'e kadar banknot dolaşım hacminin sabit tutulması gerçeği bulunmaktadır.²² Atatürk denk bütçeyi zedeledikten²³ devletin iktisat gemisini dikkatli ve tartılı bir anlayışla hedefine doğru ağır fakat emin bir şekilde yürüttü. 1 Kasım 1937'de Millet Meclisi'ni açış konuşmasında Atatürk şunları söylemişti:

²⁰Mesela bk. M. M. Kansu, *op. cit.*, II. sf. 508.

²¹"1919'dan beri memleketi enflasyonsuz bir yönetimle 1931 yılına getiren Gazi, o tarihten sonra da emisyonun bir finansman aleti gibi kullanılmasına izin vermedi. 1938'e kadar yapılan yeni emisyon 10 milyon yakınlarında kaldı." [F. Ergin, *op. cit.*, (1978), sf.191]

²²Bu dönemde izlenen sıkı para politikası için bk. Kara Chemsî Réchid Saffet [R.S. Atabinen], "*Nouvelle Politique Economique de la Turquie Kémaliste*", (Paris, 1934), sf. 23; F. Ergin, 'Cumhuriyet Döneminde Türk Parası', "*Ekonomi Ansiklopedisi*", I,(İstanbul, 1983), sf.247;*op. cit.*, (1985),sf.169. Bu bağlamda İsmet İnönü'yü zikredelim: "Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşturdum. Bir kaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağımı anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile 'evet' dedirtmedim." [Zikreden: M.A. Aysan, 'Atatürk'ün Ekonomik Görüşü', "*Atatürk ve Ankara*", (yy;1988), sf. 100]

²³Atatürk dönemindeki denk bütçe uygulaması için bk. A. Zarakolu, "*Atatürk Döneminde Ülkemizde İzlenen Ekonomi Politikası*", (Ankara, 1981), sf. 20;S. Görgün, 'Atatürk Dönemi Maliye Politikası', "*Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*", (İstanbul, 1982), sf.67-69. Bu bağlamda Atatürk'ün sözlerini zikredelim: "Samimi bir bütçeye ve hakiki bir tediye muvazenesine dayanan paramızın fiili istikrar vaziyetini kesin surette muhafaza edeceğiz." [Zikreden: M.A. Aysan, *op. cit.*, sf. 101]

"...Maliyemiz milli paranın istikrarını muhafaza prensiplerini tam bir sadakat ve muvaffakiyetle takip ve tatbik etmektedir."²⁴

1923-1938 yılları arasında dolu 15 yıl süren Atatürk döneminde gerçekten fiyat istikrarı bozulmadan ve bütçe açıklarına da gidilmeden ülkemizin iktisadi kalınması için 'çok mühim işler' başlatıldı. Yapılan çok mühim iktisadi işlerin içeriğini bugün yapılanlarla mukayese edemeyiz. Ancak yapılanların kalitesini rahatlıkla tartışabiliriz. Kısa denilebilecek bir zamanda başarılı kaliteli işlerin başında, Cumhuriyet ideolojisini omuzlayan Türk insanının yetiştirilmesi eğitime verilen bilinçli bir ağırlıkla gerçekleştirmiştir. Atatürk döneminde kültür-egitim ağırlıklı harcamalar²⁵ İnönü döneminde de sürdürülmüştür.

Burada bir spekülasyonda bulunmak istiyorum: Şayet Türkiye Cumhuriyeti 1923-1938 arasında elindeki kıt kaynaklarla kendi yağıyla kavrulmak yerine eğitim-kültür ağırlıklı programını göz ardı edip para musluklarını açsaydı, buna ek olarak dış yardım, dış borç ve yabancı sermayeye davetkar davransaydı ne olurdu? Hiç şüphesiz daha çok yol, baraj, liman vb. altyapı yatırımları yanında piyasa malları üreten kamu iktisadi teşekkülleri ve bu yolla nisbeten aşağıya çekilmiş bir işsizlik.

²⁴Zikreden Ö. C. Sarç, 'Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları', "*Çağdaş Düşünceni Işığında Atatürk*", (İstanbul,1983), sf.348.

²⁵1923-1938 arasında ağırlığın kültürel faaliyetlerde yoğunlaştığı buna karşılık ekonomide parlak bir dönem de yaşanmadığı da bir gerçektir. 1925'de 'aşar'ın kaldırılmasıyla devlet çok önemli bir iç finansman kaynağından sanayileşmenin aleyhine fedakarlıkta bulunmuş, ayrıca 1929 dünya krizi ile birlikte maliyeti ucuza getirilebilecek sanayileşme fırsatları da kaçırılmıştır. Buna karşılık 1933'de Hitler Almanyasından kopan bilim adamlarının Türk üniversitelerinde istihdamıyla maliyeti pahalı bir işlevin ucuza getirildiğine şahit oluyoruz. 1934'de Kemalizm kadınların kamu hayatına kazandırılmasına, seçme ve seçilme hakkını vermesiyle kültürel boyuta çok önemli bir katkıda bulundu. Y. K. Karaosmanoğlu'na göre Atatürk "hayatının son yıllarında en çok kültürel çalışmalara önem verip memleketin ekonomik kalkınma davalarıyla pek ilgilenmez görünürdü" [*op. cit.*, sf.116]. Gerçekten de Atatürk tarihi araştırmaları ile Türklerin "en eski medeniyetlerin sahibi milletler soyundan geldiğimiz[i]" [Y. K. Karaosmanoğlu, *ibid.*,], bu yolla Türk kimliğine esaslı temellerin arayışı içindeydi. Şayet o dönemde ağırlık ekonomiye kaydırsaydı elinde para musluklarını açmaktan başka silahı olmayan Kemalizmin devamlılığı söz konusu olmazdı.

gerçekleşebilirdi.²⁶ Türkiye bütün bunları yaparken Cumhuriyet rejiminin tehlikeye atılmış olacaktı.²⁷ Bu sözlerimizi biraz açacak olursak; önce maddi-ekonomik dengeler bozulacak, fiyatlardaki istikrar şirazesinden çıkacak, dış ekonomik ilişkilerde üretim ihraç eden değil fakat daha çok ithal edip tüketen bir ekonomi ile karşılaşacaktık. Daha vahimine gelince, para bolluğunun eğitime ve kültüre yönelik harcama kanallarının tıkanmasıyla sebep olacağı kültürsüz, tarih bilincinden yoksun insan tipolojisi ile karşılaşacaktık. Sonuçta Cumhuriyet'e kanat geren, inanmış ve idealist Atatürkçü bir kuşak olmayacaktı. Bugün Cumhuriyet'in bekaasını tartışabiliyor ve onun önündeki inişli çıkıtlı fakat kesintisiz bir yolu gösterebiliyorsak bunu herşeyden önce iktisadi madde karşısında cevval, dinamik bir insan tipolojisini çıkarmış olan Atatürkçülükte aramamız gerekiyor. Atatürkçülüğün yükselen değerlerinin ruhlarımızı aydınlatması ile bu vatan toprağında Türklük ve Türkiye Cumhuriyeti bekaasını temni edebilecektir.

Bizlere Türk tarihinin sürekliliğini sağlamada politik toplumun yeniden yapılanmasını Cumhuriyetçi-(demokratik) esaslara oturtan, dünyanın iktisadi geleceğinden de hissemiz olduğunu gösteren, bunun vasıtalarını sunan, nihayet farklı inanç sistemlerini laisizmde içselleştiren aziz Atamızın hayırla ve rahmetle anarım. Onun iktisadi aklının temel direği olan fiyat istikrarının da politik toplumun kaptanlarına rehber olmasını dilerim.

²⁶"1938 Türkiyesinde... işsizlik yaygındı. İş sahibi olabilmek büyük bir nimetti." [F. Ergin,op. cit. ,(1978),sf. 198].

²⁷Profesör Sevim Görgün'ün sözleriyle: "Felâket olurdu" [op. cit. ,sf. 85].